

В.О. Савченко

головний експерт з фінансування
міжнародної торгівлі ПриватБанку

Розкрито зв'язок між процесами глобалізації і транснаціоналізації та підсиленням ролі регіонів у зовнішньоекономічній активності української економіки. Висвітлено можливість застосування системного підходу і гравітаційної моделі економічної інтеграції для визначення зовнішньоекономічної стратегії українських регіонів.

Ключові слова: регіон, глобалізація, регіоналізація, гравітаційна модель інтеграційних процесів, зовнішньоекономічна стратегія.

Постановка проблеми. Сучасні реалії розвитку світової економіки, подальше поглиблення процесів глобалізації визначають нову роль у світогосподарських зв'язках окремих регіонів як відносно відокремлених територіальних одиниць, що є водночас інтегральною частиною національних держав. З одного боку, - посилюється конкуренція не лише між окремими національними економіками, але і між регіональними економіками, а з іншого боку, - підвищується ступінь взаємозалежності окремих територій. Іншим наслідком глобалізації став поділ основних фондів і господарського управління не лише структурно (всередині відповідних організацій), а й територіально. Регіони, в яких зосереджувався інтелектуальний капітал, центри управління виробничими процесами, змогли отримувати щось на зразок «ренти управління» або «стратегічної ренти» [1, с.222].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Регіон у державі є сукупністю економічно найактивніших районів, де зароджуються технологічні та соціальні нововведення, та великої периферії – середовища їхнього поширення [2, с.150]. Тому важливо розглянути особливості економіко-соціального трактування поняття регіону з точки зору стратегії міжнародної та національної інтеграції не тільки господарської, а й політичної, культурної.

Дослідження цієї проблематики посідає чільне місце в економічних дослідженнях як вітчизняних, так і іноземних вчених-економістів. Серед них варто відзначити роботи вітчизняних науковців, зокрема О. Білоруса, І. Бураковського, А. Гальчинського, Б. Губського, Д. Лук'яненка, В. Новицького, Ю. Пахомова, В. Рокочої, І. Соколенка, А. Філіпенка, В. Чужикова та ін., а також зарубіжних – Б. Баласса, О. Бейя, Ю. Борко, Ю. Ваннона, М. Згуровського, М. Іванова, В. Іноземцева, П. Кругмана, М. Максимової, Г. Мюрдаля, Дж. Най, Ю. Шишкова, П. Шуканова та ін.

Слід звернути особливу увагу на роботи В. Барнза і Л. Ледебура, які розглядають регіональні спільноти як фундаментальні частки глобальної економіки [3, с. 96]. Такий підхід дає змогу по-новому оцінити концепцію «воріт в глобальний світ» [4] як тісно взаємодіючої системи незначної кількості невеликих за розмірами регіонів, у яких концентруються всі основні фінансові, інтелектуальні, економічні та комунікативні ресурси і через які проходять фінансові, товарні та міграційні потоки [1, с. 221].

Враховуючи все це, стає очевидною зростаюча роль окремих регіонів у процесі формування нової соціально-економічної стратегії, що має базуватися на більш тісній співпраці з глобалізованою світо економічною системою, а також на постійно зростаю-

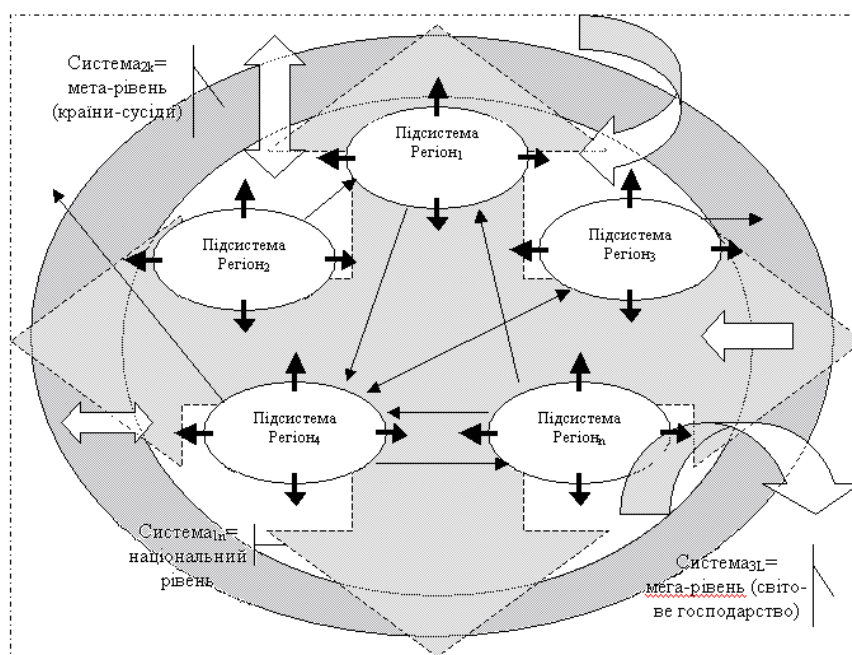
чій активності регіонів у цих інтеграційних процесах. Отже, все більшого значення набуває формування регіональної складової зовнішньоекономічної стратегії держави, що потребує широкого застосування як теоретичних, так і прикладних знань аналітиків і фахівців у сфері зовнішньої торгівлі та зовнішньоекономічної політики України. Зокрема, це потребує більш глибокого вивчення сучасного місця регіону в системі зовнішньоекономічних зв'язків держави, а також рівня інтегрованості окремих регіонів у світову економічну систему.

Таким чином, **мета** цієї статі, базуючись на системному підході та останніх результатах вітчизняних і зарубіжних наукових пошуків, полягає в тому, щоб дослідити роль регіону в зовнішньоекономічних та інтеграційних процесах, визначити основні проблеми соціального та економічного розвитку, які потребують вирішення на регіональному рівні шляхом формування регіональної зовнішньоекономічної стратегії.

Виклад основного матеріалу. Визначаючи місце регіону в системі зовнішньоекономічних відносин держави, а також в системі світогосподарських зв'язків у цілому, слід враховувати, що з точки зору системного підходу, будь-який елемент системи (у

нашому випадку – регіон) в силу синергетичного ефекту отримує завдання, цілі і вплив самої системи (наприклад, пріоритети державної макроекономічної політики визначають регіональні стратегії українських регіонів). В той же час він (регіон) продукує певні сигнали до самої системи в силу того, що “більшість систем є відкритими – обмінюються енергією і інформацією з оточуючим середовищем” [5, с. 137-138]. Більш того, згідно з теорією сталого розвитку, будь-який регіон повинен мати зв'язки не тільки всередині, але й поза межами свого ареалу розвитку (системи), регіон (елемент системи) має віддавати частину свого продукту (благ) за межі самої системи, щоб мати сталий розвиток і стійкі зв'язки з іншими контрагентами для збільшення як свого, так і системного економічного потенціалу [6].

З огляду на це можна говорити про роль регіону в економічних зв'язках систем трьох рівнів: Система1n – національна економіка (національний рівень); Система2k – країни-сусіди, у випадку України – це країни Центральної і Східної Європи (ЦСЄ), а також країни СНД (мета-рівень); Система3L – світова економічна система (мегарівень). Схема зв'язків регіону на національному, мета- і мегарівнях відображена на рис. 1.

Джерело: складено автором на основі [5, с.137-138]; [9, с.120-135]

Рис. 1. Роль регіону на мега-, мета- і національному рівнях

Сталий економічний розвиток регіону неможливий без розвитку і зміцнення зв'язків на всіх трьох рівнях, оскільки, в іншому випадку, як справедливо зауважив П. Самуельсон, “крихким економічним системам, що не мають гнучкості і здатності еволюційним шляхом пристосовуватися до постійно зростаючих труднощів і соціальних змін, загрожує величезна небезпека згасання, якими б міцними вони не здавалися на даний момент. Якщо ми хочемо, щоб наша система успішно існувала, наші інститути мають пристосовуватися до змін” [7, с. 470-472].

Кількісну оцінку взаємодії окремих регіонів в системі міжнародних економічних відносин можна отримати, порівнюючи процеси інтернаціоналізації, притаманні для сучасної світової економіки, з гравітаційними процесами у Всесвіті, використавши загальновідомий всесвітній закон тяжіння та застосувавши гравітаційну модель інтеграційних процесів (авторське посвідчення № 13275 від 07.06.2005 р., співавтори: доктор економічних наук, професор А.С. Філіпенко, старший науковий співробітник ІЕП НАН України Т.С. Медведкін), [8].

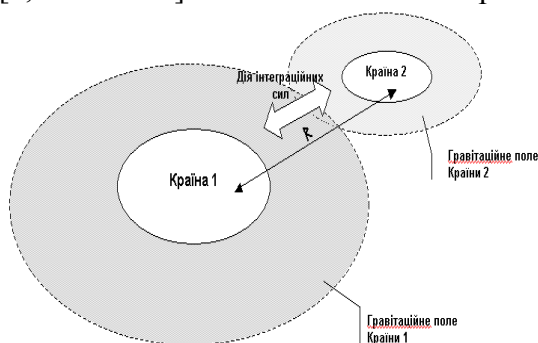

Рис. 2. Візуальна інтерпретація гравітаційної моделі інтеграційних процесів

$$ID_{12} = \varphi \frac{GDP_1 * GDP_2}{R^2},$$

де ID - глибина інтеграції;

GDP_1, GDP_2 - валовий внутрішній продукт країни 1 і країни 2 відповідно (або валовий регіональний продукт регіону 1 і регіону 2);

φ – корегуючий коефіцієнт (тіньова економіка, регулювання, права власності, регулювання цін і заробітної плати, банківсько-фінансовий сектор, іноземні інвестиції, грошово-кредитна політика, фіскальний тягар, державне втручання, торговельна політика та ін.);

R – географічна відстань між країнами (регіонами).

Економіка України характеризується високим ступенем залежності від зовнішнього світу та активною участю в світогосподарських зв'язках. Це підтверджується тим фактом, що зовнішньоторговельний оборот України практично збігається з її ВВП, тобто вагома частка українського бізнесу пов'язана з зовнішньоторговельними операціями (див рис. 3).

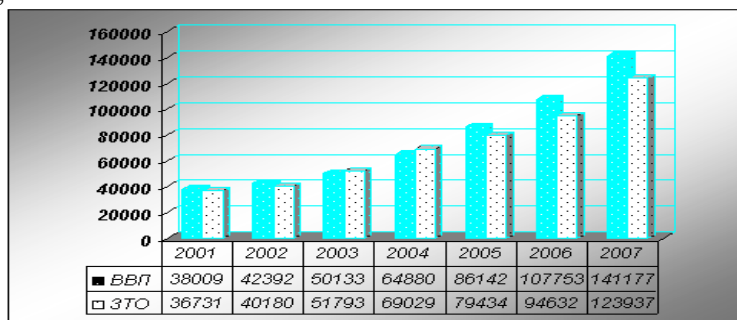

Рис. 3. Співвідношення зовнішньоторговельного обороту та ВВП України, 2001-2007 рр., млн. дол. США¹

¹Рисунки 3-9 складено автором на основі офіційних даних Державного комітету статистики України.

htth://www.ukrstat.gov.ua

79,4 млрд. дол.), у тому числі експорт в 2007 р. склав 58,3 млрд. дол. США (у 2006 р. – 45,8 млрд. дол., у 2005 р. – 40,3 млрд. дол.), імпорт – 65,5 млрд. дол. (у 2006 р. – 48,8 млрд. дол., у 2005 р. – 39,1 млрд. дол.).

Найбільшими торговельними партнерами України залишаються країни Євро-

пейського Союзу (28% експорту та 37% імпорту) і Російська Федерація (28% експорту та 27% імпорту), значна частка українського імпорту також припадає на країни Центральної Азії та Китай (див. рис. 4).

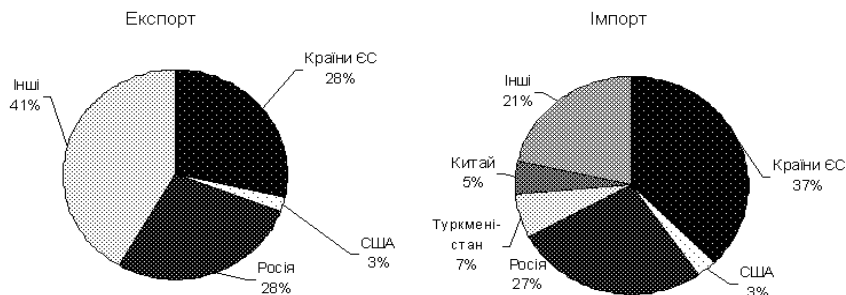

Рис. 4. Географічна структура експорту та імпорту товарів і послуг України, 2007 р., %

На жаль, характер зовнішньоторговельного обороту України залишається типовим для індустріальної країни зразка середини ХХ сторіччя. Так 85% експорту та 93% імпорту припадає, відповідно, на експорт і імпорт товарів. При цьому зовнішньоторговельний оборот товарів зростає більш швидкими темпами, ніж торгівля послугами (31,8% проти 24,9% в 2007 р.). Головним рядком українського експорту за-

лишаються чорні і кольорові метали, а також вироби з них (42,2% в 2007 р.). Імпортує Україна переважно мінеральну сировину, а також машини і обладнання (відповідно, 31% і 32,6% відсотків імпорту товарів у 2007 р.). Значна частка зовнішньоторговельного обороту припадає також на хімічні вироби і сільськогосподарську продукцію (див. рис. 5).

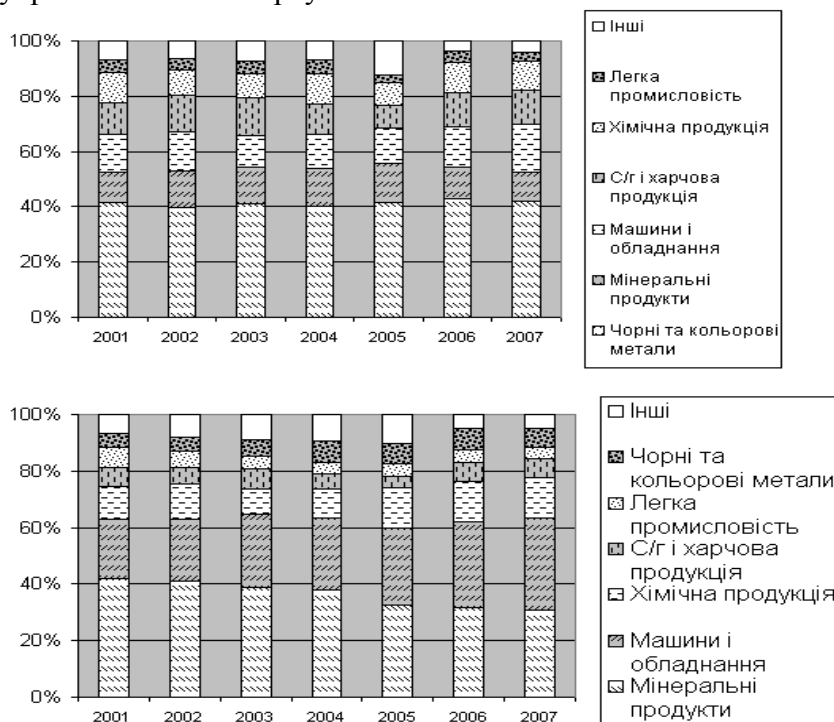

Рис. 5. Товарна структура експорту та імпорту України, 2001-2007 рр., %

Треба зазначити, що, починаючи з 2005 р., українська економіка перетворюєть-

ся на своєрідний магніт для іноземних інвестицій (див. рис. 6, 7).

Причиною цього є не лише впевнені темпи зростання національної економіки, але, головним чином, лібералізація політичного життя і зміцнення міжнародного іміджу України. Так на 1 січня 2008 р. обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну склали 29,5 млрд. дол. США, що більш ніж утричі

перевищує показники на 1 січня 2005 р. Головний інтерес іноземних інвесторів в Україні в цей період викликали сфера торгівлі (16%), фінансових послуг (8%), транспорт (8%), харчова промисловість (14%), підприємства машинобудівної (8%) і металургійної (5%) галузей.

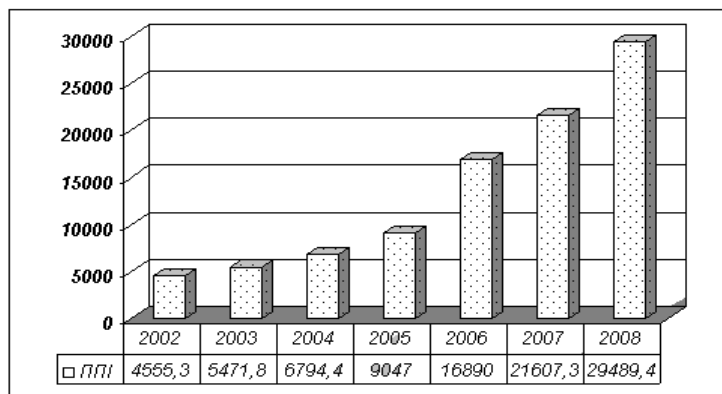

Рис. 6. Динаміка прямих іноземних інвестицій в Україну (2002-2008, на початок року, млн. дол. США)

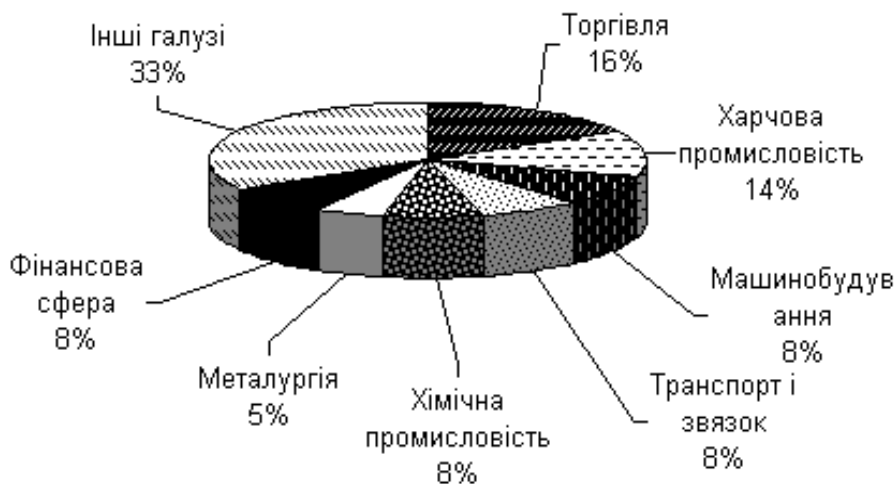

Рис. 7. Галузева структура розподілу прямих іноземних інвестицій, 2007 р., %

Головними донорами прямих іноземних інвестицій в українську економіку є підприємства з Кіпру, Німеччини, Нідерландів, Росії (див. рис. 8). Слід відмітити тенденцію до зростання частки реальних іноземних інвесторів. Так прямі іноземні інвестиції поступово перетворюються з механізму реінвестування на більш вигідних умовах національного капіталу через офшорні підприємства Кіпру та Віргінських островів на реальне залучення іноземного капіталу задля прискоро-

рення зростання національної економіки, і в першу чергу, найважливіших галузей, необхідних для модернізації національного господарства – інфраструктури, фінансового обороту і промислового виробництва. Значну роль у цьому процесі відіграло тимчасове скасування пільг для так званих “вільних економічних зон”, прийняте Законом України “Про державний бюджет України на 2005 рік”.

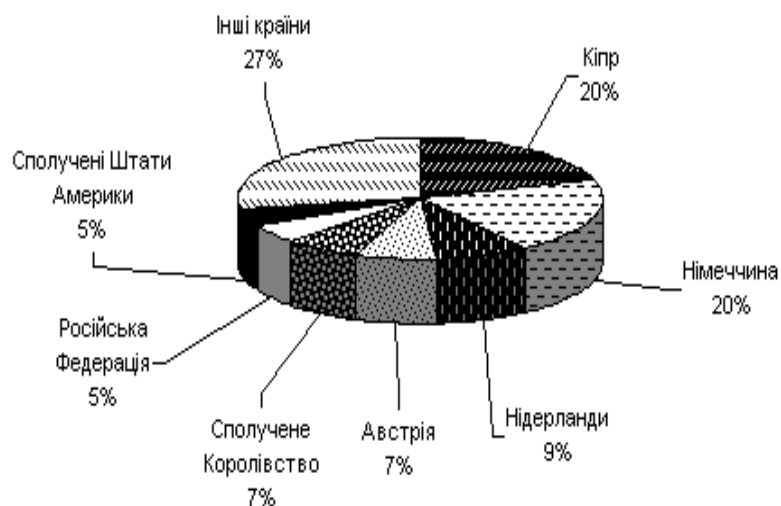

Рис. 8. Основні країни походження прямих іноземних інвестицій, на 1 січня 2008 р., %

Найбільшою залежністю від зовнішньоторговельних операцій характеризуються ряд східних і південних областей, а також м. Київ (див. рис. 9). Причому на східні про-

мислові регіони припадає основна частка експорту, в той час, як місто Київ залишається найбільшим імпортером країни.

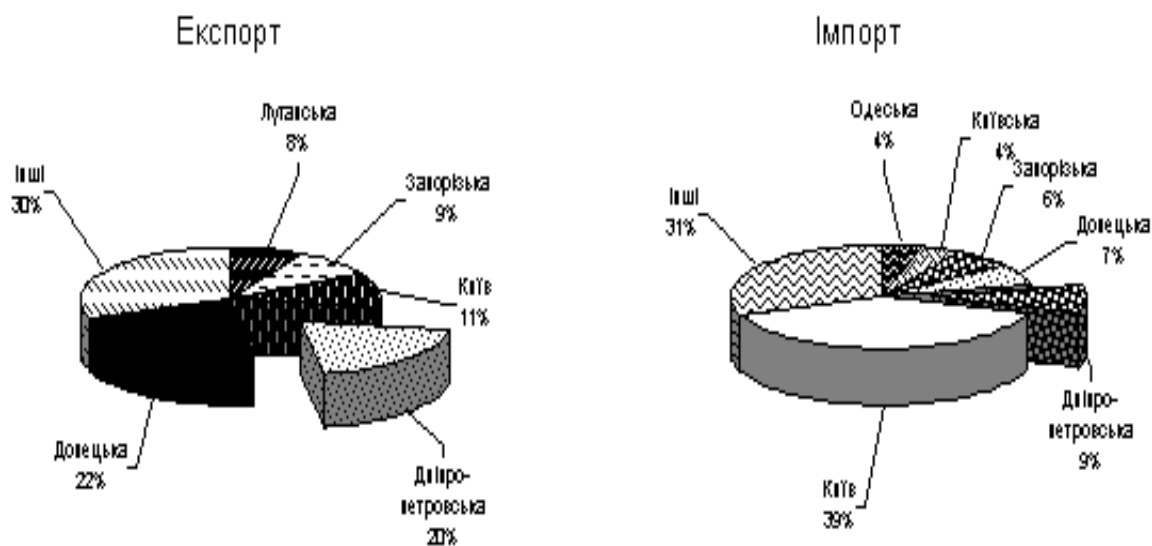

Рис. 9. Експорт та імпорт товарів по регіонах України, 2007 р., %

З проведеного вище аналізу можна зробити висновок про значний зовнішньоекономічний потенціал Дніпропетровського регіону. Так область посідає другі місце серед українських регіонів як за рівнем експорту, так і за рівнем імпорту товарів, третє місце після м. Києва і Донецької області за обсягами валового регіонального продукту.

Зовнішньоекономічна діяльність Дніпропетровського регіону розвивається значними темпами (див. рис. 10).

Зокрема, зовнішньоторговельний оборот товарів у 2007 р. склав 15,0 млрд. дол. США (у 2006 р. – 10,8 млрд. дол., у 2005 р. – 8,7 млрд. дол.), у тому числі, експорт у 2007 р. склав 9,8 млрд. дол. США (у 2006 р. – 7,1 млрд. дол., у 2005 р. – 6,0 млрд. дол.), імпорт –

5,2 млрд. дол. (у 2006 р. – 3,7 млрд. дол., у 2005 р. – 2,7 млрд. дол.).

У зовнішньоекономічній діяльності області задіяно понад 1000 підприємств-експортерів та понад 2000 підприємств-

імпортерів. Левова частка експорту області припадає на продукцію металургійного комплексу (див. рис. 11): частка чорних та кольорових металів і виробів з них складає майже три чверті регіонального експорту.

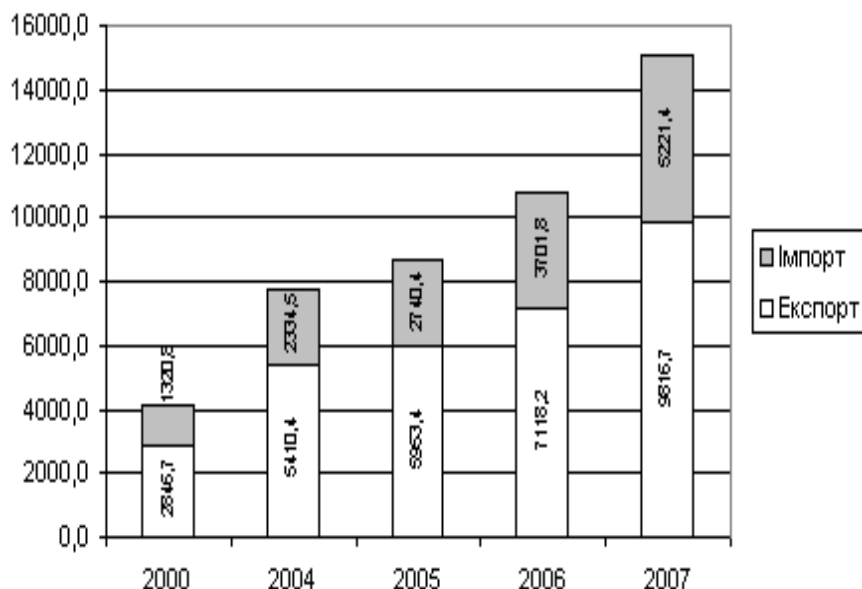

Рис. 10. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами Дніпропетровської області, 2000-2007, млн. дол. США²

Відповідно, головними експортерами області залишаються великі металургійні підприємства – ВАТ “Arcelor Mittal Кривий Ріг”

(раніше “Криворіжсталь”), ВАТ “Нікопольський завод феросплавів”, ВАТ “Дніпродзержинський металургійний комбінат” та інші.

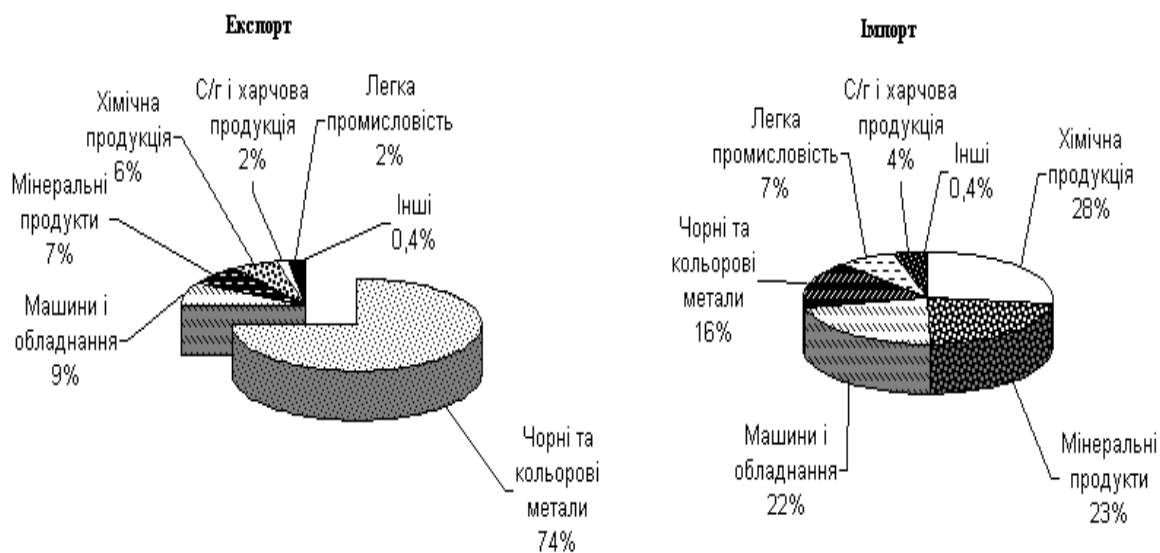

Рис. 11. Товарна структура експорту та імпорту Дніпропетровської області, 2007 р., %

² Рисунок 10-15 складено автором на основі Статистичного щорічника Дніпропетровської області.- 2007. – м. Дніпропетровськ, 2008.

Товарну структуру імпорту Дніпропетровської області (див. рис. 11) можна зіставити з імпортом у межах національної економіки. Область імпортує насамперед хімічні вироби (28%), мінеральну сировину (23%), а також машини і обладнання (22%).

Підприємства області експортують свою продукцію до країн СНД і Європи (див. рис. 12). У той же час, зростає попит

на продукцію області з боку швидкозростаючих азійських економік – Індії, Китаю, країн Близького Сходу. Імпорт до Дніпропетровської області також надходить головним чином з колишніх радянських республік (в першу чергу, з Росії – 33% імпорту), а також європейських країн, де найбільшими торговельними партнерами є підприємства Німеччини і Польщі.

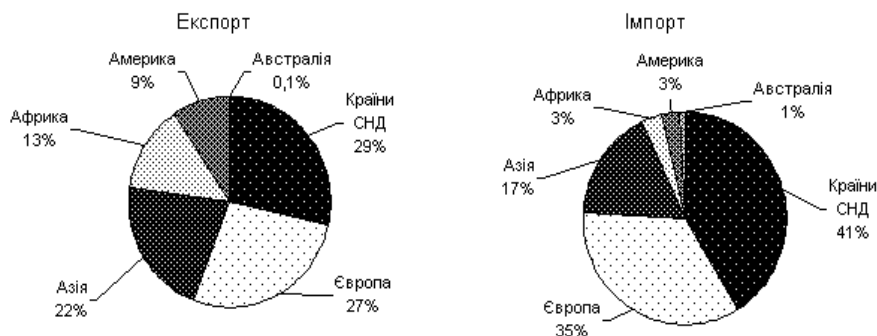

Рис. 12. Географічна структура експорту та імпорту Дніпропетровської області, 2007 р., %

Значний промисловий потенціал регіону приваблює до Дніпропетровської області іноземних інвесторів (див. рис. 13, 14). Так на область припадає 10,8% прямих іноземних інвестицій до національної економіки. Як бачимо, за останні роки обсяг прямих іноземних інвестицій до регіону зріс більш

ніж утричі і продовжує зростати швидкими темпами. Природно, що найбільшу цікавість інвесторів викликають промислові насамперед металургійні підприємства. Значна частка інвестицій спрямовується також у галузі торгівлі, сфери послуг та нерухомості.

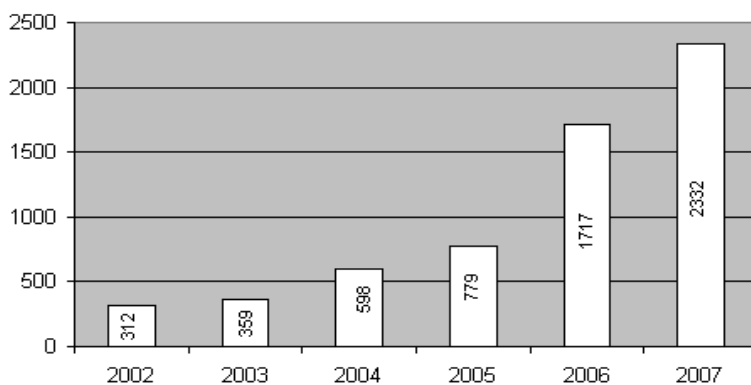

Рис. 13. Динаміка прямих іноземних інвестицій у Дніпропетровську область, 2001-2007 рр., на початок року, млн. дол. США

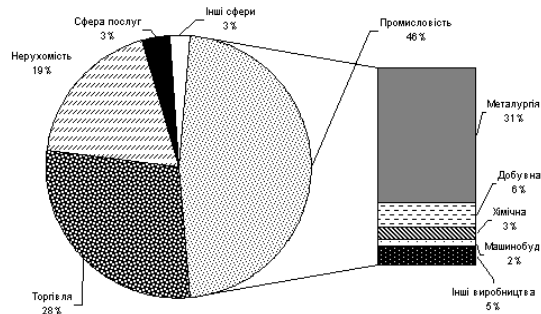

Рис. 14. Прямі іноземні інвестиції у Дніпропетровську область за видами економічної діяльності, 2007 р., %

На жаль, характерною особливістю у перерозподілі доходів від експортної діяльності Дніпропетровської області є широке використання різноманітних офшорних схем, що, звичайно, зменшує відрахування до регіонального і центрального бюджетів у вигляді податку на прибуток і експортних мит. Зокрема, це можна відстежити, проана-

лізувавши основні джерела іноземних інвестицій до Дніпропетровського регіону, що мають значною мірою офшорне походження. Так на підприємства, зареєстровані на Кіпрі, Британських Віргінських островах та інших офшорних зонах, припадає майже половина прямих іноземних інвестицій до області (див. рис. 15).

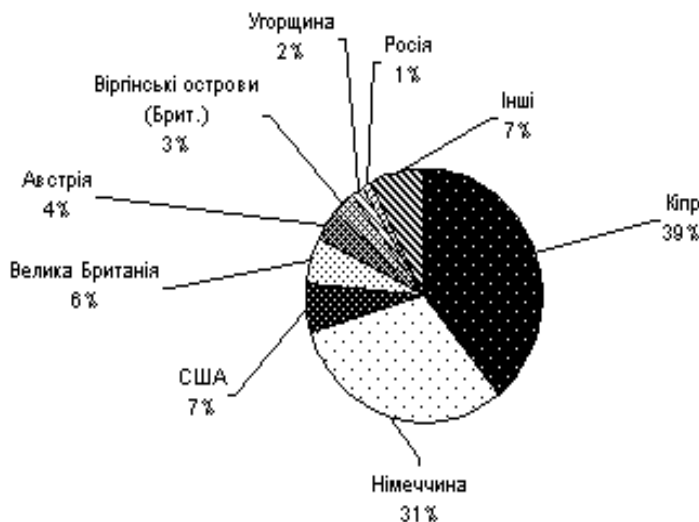

Рис. 15. Прямі іноземні інвестиції в Дніпропетровську область по країнах, 2007 р., %

Серед проблем, що потребують розв'язання для подальшої інтенсифікації участі Дніпропетровського регіону в міжнародних господарських зв'язках, треба відзначити:

- недосконала структура промислового виробництва та його значна залежність від кон'юнктури на зовнішніх ринках;
- висока сировинна та матеріаломісткість експорту;
- висока енергоємність та матеріалоемність виробництва;
- нестабільний фінансово-економічний та технічний стан промислових підприємств області, які залишаються інвестиційно непривабливими;
- високий ступінь зарегульованості підприємницької діяльності, прояви нерівноправної конкуренції на окремих ринках, насамперед товарів і послуг широкого вжитку;

- низький рівень життя переважної частини населення внаслідок наявності ряду проблем у сфері праці та зайнятості;

- значний вплив на безпечну життєдіяльність населення факторів техногенного навантаження та забруднення навколишнього середовища;

- значні розбіжності в економічному розвитку територій і населених пунктів області.

Висновки. Отже, як бачимо, сьогодні очевидною є взаємозалежність соціально-економічного розвитку великих промислових регіонів та їхньої участі в міжнародних економічних зв'язках. Чим більш ефективною є робота зовнішньоекономічних комплексів на регіональному рівні, тим частіше і більшою мірою зв'язки зі світовою економікою впливають на потенціал соціально-економічного розвитку мезоекономічних систем. Таким чином, зовнішньоекономічний

комплекс може виступати в якості ланки, що поєднує економіки різних вертикальних і горизонтальних рівнів, розширюючи види і форми співробітництва і сприяючи тим самим перетворенню застарілих територіально-виробничих структур у більш розвинені і прогресивні.

Все це пояснює необхідність проведення подальшого аналізу економічних та

інституційних складових регіональної зовнішньоекономічної стратегії, що дасть змогу враховувати наслідки участі регіону в світогосподарських зв'язках, оцінити можливості для глибокої інтеграції регіонів у світову економічну систему та охопити нові потенційні економічні й політичні переваги, пов'язані з міжнародним співробітництвом.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Гладій І. Й.* Міжнародна регіональна економіка як наука // Журнал європейської економіки.–2006. – № 3. – С. 220-236.
2. *Макогон Ю.В.* Регіональна складова економічної стратегії України: сутність та проблеми // Стратегічні пріоритети. – 2006. – № 1. – С. 150-158.
3. *Барнз В., Ледебур Л.* Нові регіональні економіки. – Львів: Літопис, 2003. - 196 с.
4. *Andersson, A. and Andersson D.* (eds.). Gateways to Global World. – Aldersht: Edvard Elgar, 2000.
5. *Общая теория систем (системы и системный анализ) / Гайдес М.А.* – М.: Глобус-Пресс, 2005. - 512 с.
6. *Линдерт П.* Экономика мирохозяйственных связей. - М.: Прогресс, 1992. - 536 с.
7. *Samuelson P.* Economics. – New York, 2004 (18th edition).
8. Авторське посвідчення / А.С. Филипченко, Т.С. Медведкін // МОН України, ДДІВ.– 2005. – № 13275. – 07 червня 2005 р.
9. *Єніфанов А.О.* Регіональна економіка. - К., Наукова думка, 2000. - 418 с.